

КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Худайназаров Фахритдин Хайтович
Термиз давлат иқтисодиёт ва сервис
университети магистранти

https://doi.org/10.55439/ECED/vol25_iss2/a49

Аннотация. Ушбу мақолада кичик бизнес субъектлари фаолиятини ривожлантиришнинг назарий асослари ҳақида сўз юритилиб, иқтисодиёт фани мутахассисларининг қарашлари ва хориж тажрибалари ўрганилган. Унда кичик бизнес субъектлари фаолиятидаги вазиятлар ва уларнинг ечимлари ҳақида илмий-услубий, амалий таклиф ва тавсиялар келтирилган.

Калит сўзлар: кичик бизнес, бошқарув, молиявий менежмент, молиявий коэффициентлар, тадбиркорлик, назарий асослар, хусусий тадбиркорлик, маркетинг, иқтисодий кўрсаткич, кичик инновацион корхоналар.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА

Худайназаров Фахритдин Хайтович
Магистрант Термезского университета
экономики и сервиса

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические основы развития деятельности субъектов малого бизнеса, изучены взгляды специалистов в области экономики и зарубежный опыт. В ней приведены научно-методические и практические предложения и рекомендации по ситуациям, возникающим в деятельности субъектов малого бизнеса, и их решениям.

Ключевые слова: малый бизнес, управление, финансовый менеджмент, финансовые коэффициенты, предпринимательство, теоретические основы, частное предпринимательство, маркетинг, экономический показатель, малые инновационные предприятия.

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS ENTITIES ACTIVITIES

Khudaynazarov Fakhritdin Khaitovich
Master's student of the Termez University of
Economics and Service

Abstract. This article explores the theoretical foundations of small business activities, examines the viewpoints of specialists in the field of economy, and considers international experience. It presents scientific-methodological and practical suggestions and recommendations for the situations arising in the activities of small business entities and their solutions.

Keywords: small business, management, financial management, financial ratios, entrepreneurship, theoretical foundations, private entrepreneurship, marketing, economic indicators, small innovative enterprises.

Кириш. Ўзбекистонда кичик бизнес ва тадбиркорликни молиявий қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилган. Кичик бизнес ва тадбиркорликка тўлиқ ёрдам кўрсатиш, уларнинг самарали фаолият юритиши ва яхши ривожланиши учун қулай шароитлар яратилмоқда. Кичик бизнес ва тадбиркорлик ёрдамида мамлакатда истеъмолчилар бозори юқори сифатли маҳсулотлар билан таъминланишига зарур ҳуқуқий пойдевор қурилган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаат-

номасида: “Фаол тадбиркор деганда, биз рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришга қодир, энг муҳими, янги иш ўринлари яратиш, нафақат ўзини ва оиласини боқадиган, балки бутун жамиятга наф келтирадиган ишбилармон инсонларни тушунамиз” ҳамда “Мақсадимиз – рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш, янги иш ўринларини яратиш ва жамият фаровонлигига ҳисса қўшишга бел боғлаган тадбиркорларни қўллаб-қувватлашдан иборат” [1], – деб таъкидлаган.

Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида тадбиркорлик фаолияти алоҳида

мақсад сифатида келтирилиб, унинг мақсад-моҳияти баён қилиб берилган. “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” да 29-мақсад: “Тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш ва доимий даромад манбаларини шакллантириш учун шароитлар яратиш, хусусий секторнинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 80 фоизга ва экспортдаги улушини 60 фоизга етказиш” белгилаб қўйилган [2].

Кичик бизнес субъектлари фаолиятини ривожлантиришда, гоҳида баъзи камчиликлар назарга тушгани сабаб, мақолада кичик бизнес субъектлари фаолиятини ривожлантиришнинг назарий асослари ҳақида сўз юритилади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили.

Иқтисод фанлари доктори Г.П.Беляковнинг таъкидлашича, кичик инновацион корхоналар олий ўқув юртарининг интеллектуал фаолияти натижалари бўлган юқори технологиялар ва маҳсулотларни ишлаб чиқарадиган ва жорий этадиган корхоналардир [3].

Д.В.Богачеванинг фикрича, кичик инновацион корхоналар “маҳсулот, хизматлар, технологиялар, хомашё ва материалларнинг янги ва такомиллаштирилган турларини яратиш, сотиб олиш, ривожлантириш ва тарқатиш бўйича фаолиятни амалга оширувчи мустақил бизнес бўлинмалари бўлган кичик корхоналардир” [4].

Э.Мазур таъкидлайдики, кичик корхоналар замонавий тадбиркорлик фаолиятининг махсус тури, кичик бизнес секторининг ажралмас қисми бўлиб, тадқиқот ишларини олиб боришдан фойда олишга қаратилган [5].

М.В.Сафронов ва Ю.А.Анищенко ўз мақоласида кичик корхоналарнинг, биринчи навбатда, тўпланган билимлар, технологиялар ва ускуналарни тижоратлаштиришга қаратилган фаолиятни амалга оширадиган кичик корхона сифатида таърифни таклиф қилади [6].

С.Е.Шкуратов ўзининг диссертация тадқиқотида техник, иқтисодий, маъмурий, молиявий ёки бошқа характердаги махфий маълумотларни ўз ичига олган технологияларни (маҳсулотларни) амалда татбиқ этишни амалга оширадиган ва инновацион маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва сотишдан катта даромад оладиган 100 нафаргача ходимга эга тижорат ташкилотлари сифатида тақдим этади [7].

С.Е.Шкуратовнинг нуқтаи назарига Т.В.Ефимцев ўз таърифни бериб: “Кичик бизнес субъектлари хўжалик ширкати, жа-

мият ёки ширкат шаклидаги тижорат ташкилоти бўлиб, унинг ходимларининг ўртача сони 100 кишидан ошмайди ва маҳсулотни сотишдан тушган даромад йилига 400 миллион рублдан ошмайдиган, йилига инновацион фаолиятни тизимли равишда амалга ошириб, инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқаради”, – дейди [8].

А.Н.Азулнинг фикрича, кичик бизнес субъектлари мустақил равишда ёки йирик ташкилот таркибида, университетнинг бир қисми сифатида ишлайдиган, инновацияларнинг тор соҳасига ихтисослашган ва тезда йўналишни ўзгартириш қобилиятига эга бўлган кичик мутахассислар жамоасидир [9].

Олдинги таърифларга асосланиб, биз: “Кичик бизнес субъектлари илм-фан ва мамлакат иқтисодиётининг реал сектори ўртасидаги алоқадир”, – деган хулосага келишимиз мумкин, чунки “бундай корхоналар инновацияларни амалга оширади ва маҳаллий иқтисодиётнинг инновацион ўсишига ҳисса қўшади” деган қарашни таъкидлаймиз.

Тадқиқот методологияси. Мавзуни илмий тадқиқ қилишда тарихий-манتيкий таҳлил ва тадқиқотларни ўз ичига олган тизимли таҳлил, статистик таҳлил ва илмий абстракция каби ёндашувлар қўлланилган. Мақолада мамлакат миллий иқтисодиётидаги аҳамияти кўриб чиқилади. Кичик бизнес субъектлари фаолиятини ривожлантиришнинг назарий асослари мавзусини ўрганиш турли хил ёндашувлар, жумладан, қиёсий таҳлил, иқтисодий таққослаш ва таҳлил қилиш, манتيкий фикрлашни ўз ичига олади.

Таҳлил ва натижалар. Бугунги кунда мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда. Бу бозор иқтисодиётига ўтишда муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга, биринчи навбатда, ушбу соҳа мазмунининг моҳиятини тушунишимиз керак.

Тадбиркор – бу сўз биринчи марта Британия иқтисодиётида пайдо бўлган ва “мулк эгаси” деган маънони англатади.

Хусусан, Адам Смит тадбиркорни “кўчмас мулк эгаси” деб таърифлайди ва бу фойда олиш учун тижорат ғоясини амалга оширишда иқтисодий таваккал қиладиган шахс эканлигини таъкидлайди. Тадбиркор ўз бизнесини режалаштиради, ишлаб чиқаришни ташкил қилади, маҳсулот сотади ва даромадни бошқаради.

Бизнес, авваламбор, ишлаб чиқариш, иқтисодий фаолият, ҳаётнинг ўзи, кейин эса пул ишлашни ташкил этишдир. Бизнес – бутун

дунёда кенг тарқалган ва барча мамлакатларда кенг қўлланиладиган сўз. Ўзбек тилида “бизнес” сўзи тадбиркорликни англатади. Бу сўзлар ортида “иш”, яъни ҳар қандай бизнес билан шуғулланиш ёки корхона ташкил этиш ётади. Юқоридаги қарашлардан келиб чиқиб, “Тадбиркор – қонун доирасида тадбиркорлик фаолиятини йўлга қўйишнинг ноаниқлигидан келиб чиқадиган барча турдаги таваккалчиликларни ўз зиммасига олиб, минимал йўқотишлар ҳисобига максимал фойда олишга интилаётган хўжалик юритувчи субъектдир”, – дея оламиз.

Ўзбекистон Республикасининг “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ, тадбиркорлик фаолияти деганда, тадбиркорлик субъектлари томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга ошириладиган, ўз таваккалчилиги ва масъулияти остида фойда олишга қаратилган тадбиркорлик фаолияти тушунилади [10].

Республика ҳудудида белгиланган тартибда рўйхатдан ўтган юридик ва жисмоний шахслар тадбиркорлик субъектларидир. Ўзбекистонда тадбиркорлик субъектларининг асосий қисмини кичик корхоналар ташкил этади. Кичик бизнеснинг қаторига кичик корхоналар, микрофирмалар, оилавий бизнес ва яқка тартибдаги тадбиркорлар киради.

Мамлакатимизда хориж мамлакатлари тажрибасидан келиб чиқиб, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда. Олий Мажлис томонидан 1995 йил 21 декабрда қабул қилинган “Кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни иқтисодий ўсишни рағбатлантириш борасидаги бундай саъй-ҳаракатларнинг намунасидир [11].

Қонуннинг 2-моддасида кичик ва хусусий тадбиркорлик субъектларига тоифалашнинг турли соҳалари учун ўзига хос параметрлари кўрсатилган. Масалан, саноат ва қурилишда ишчилар сони 50 нафаргача, қишлоқ

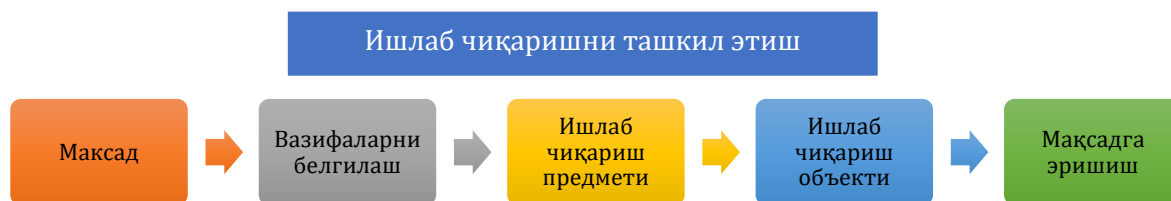
хўжалиги ва ишлаб чиқаришнинг бошқа тармоқларида 25 нафаргача этиб белгиланган. Илм-фан ва илмий хизмат кўрсатиш каби соҳаларда ходимлар сони 10 тагача, чакана савдода эса 5 тагача ишчилари бўлган корхоналар кичик бизнес корхонаси деб ҳисобланади. Шунини таъкидлаш керакки, тармоқлар бўйича кўрсаткич 2004 йилда 200 нафаргача ходимни ўз ичига олмоғи қайта кўриб чиқилган.

Кичик бизнес субъектлари турли фаолият турлари билан, жумладан, уларнинг иқтисодий муносабатларининг асосий йўналиши бўлган ишлаб чиқариш билан шуғулланади. Самарали ишлаб чиқариш ташкилотини ташкил этиш ушбу корхоналарнинг муваффақияти учун жуда муҳимдир. Бу ишлаб чиқаришни амалга ошириш ва давом эттириш учун зарур шарт-шароитларни яратишни ўз ичига олади.

Кичик корхонада ишлаб чиқаришни ташкил этишга ишлаб чиқариш жараёнининг вақти ва жойлашуви, ишлаб чиқариш тури, корхонанинг ишлаб чиқариш тузилмаси ва бошқа иқтисодий жиҳатлар каби омиллар таъсир кўрсатади. Мақсад – ишлаб чиқаришнинг барча элементларидан унумли фойдаланиладиган шароитларни яратиш, бунда минимал харажатлар билан максимал натижаларга эришиш. Ушбу мақсадга эришиш учун кичик корхоналар ишлаб чиқаришни бошқариш тизимини ривожлантиришда таркибий ва функционал ёндашувларнинг комбинациясидан фойдаланади. Шунини таъкидлаш керакки, меҳнат жараёни ишлаб чиқариш жараёнининг муҳим қисми бўлса-да, у ягона элемент эмас ва уни ишлаб чиқариш ёки технологик жараён билан аралаштириб юбормаслик керак.

Тарихий жиҳатдан ишлаб чиқариш жараёнидаги ўзгаришлар, асосан, қўл меҳнати орқали содир бўлган, аммо замонавий ишлаб чиқариш янада мураккаб ва дискрет жараёнларни ўз ичига олади.

Қуйида кичик бизнес субъектлари фаолиятини ривожлантиришнинг назарий асосларини жадвал тузилишида келтириб ўтамиз.

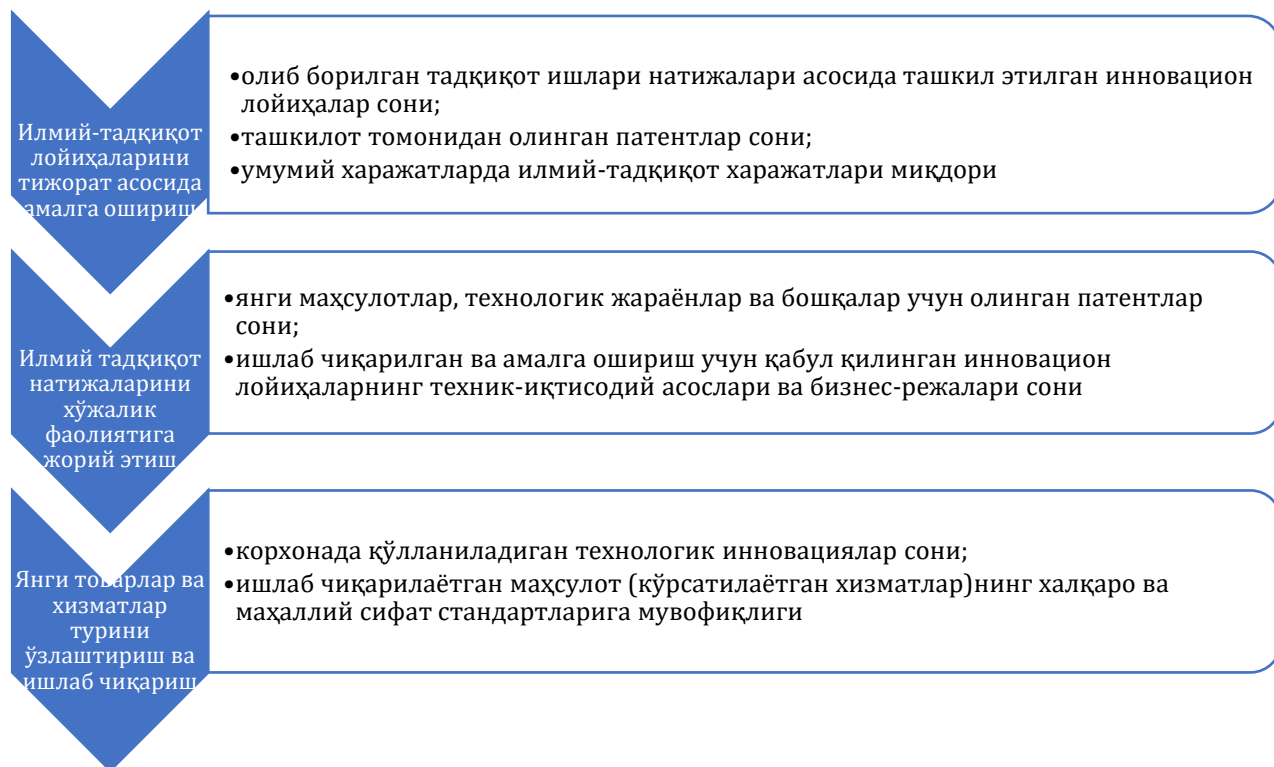

1-расм. Кичик бизнес субъектларида ишлаб чиқаришни такомиллаштирилган ҳолда ташкил этиш модели

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилди.

Ушбу графика кетма-кетликни ифода-лайди, унда: биринчидан, барча кейинги фао-лиятлар учун йўналишни белгилайдиган мақ-сад аниқланади. Кейинчалик масъулиятни тақсимлаш, бу ерда масъулият ишлаб чиқа-риш жараёни иштирокчилари ўртасида тақ-симланади. Асосий объектга ёки ишланаётган

нарсага тегишли ишлаб чиқариш объекти аниқланади. Ишлаб чиқариш объекти – ишлаб чиқариш содир бўладиган жой ёки инфра-тузилма. Ниҳоят “Мақсадга эришиш” исталган ишлаб чиқариш натижалари амалга оширил-ганда, жараённинг чўққисидир.

2-расм. Кичик инновацион корхоналарнинг фаолият турлари ва уларнинг кўрсаткичлари

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилди.

Кичик бизнес учун ишлаб чиқаришни ташкил этиш тизимини ишлаб чиқиш ҳар қандай ҳажмдаги бизнесга ўхшайди ва идеал ҳолда тузилмавий ва функционал методо-логияларни ўз ичига олиши керак.

Тузилмавий методология доирасида қуйидаги қуйи тизимларни аниқлаш мумкин:

– керакли ускуналарни танлаш ва соз-лаш, унинг қуввати ва вақтини оптималлаш-тириш;

– меҳнат ресурсларини ташкил этиш, шу жумладан, хомашё манбаларини олиш ва мос маҳсулотлар ишлаб чиқаришни максимал даражада ошириш;

– зарур кўникмаларга эга бўлган ходим-ларни ёллаш ва жойлаштириш ҳамда улар-нинг ўз ролларини самарали бажаришлари учун қулай шарт-шароитларни таъминлаш орқали меҳнатни ташкил этиш.

Функционал методология учун танлан-ган қуйи тизимлар қуйидагилардан иборат:

– ишлаб чиқаришнинг ўзини бошқариш, шу жумладан, маҳсулот сифатини таъминлаш;

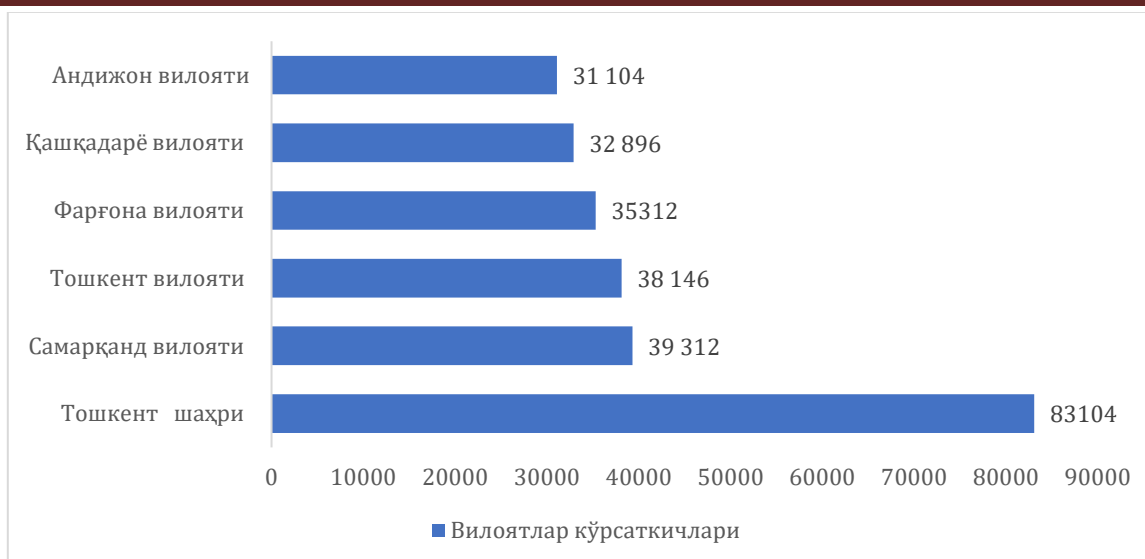
– ишлаб чиқариш оқимини бошқариш, хизматлар кўрсатиш ва зарур бўлган моддий-техник таъминотни таъминлаш;

– ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган иқтисодий фаолиятни назорат қилиш, маҳсу-лотни сотиш.

Кичик инновацион корхоналар қуйидаги фаолият турларини амалга оширади:

Келтирилган маълумотларга асосланиб, кичик инновацион корхоналар фаолияти ўзи-га хос бўлиб, ҳар бир фаолият тури тақдим этилаётган хизматлар самарадорлигини баҳо-лаш имконини берувчи маълум бир кўрсат-кичга мос келишини мушоҳада этмоқдамиз.

Ўзбекистонда 2023 йил 1 март ҳолатига кўра, 432 607 дона тadbirkorлик субъектлари (фермер ва деҳқон хўжалиklarини ҳисобга олмаганда) рўйхатга олинган. Шу билан бирга, кичик бизнес субъектлари улуши 429 031 тани ташкил этади. Қуйида амалдаги кичик бизнеснинг энг юқори кўрсаткичлари қайд этилди:

3-расм. Амалдаги кичик бизнеснинг энг юқори кўрсаткичлари

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилди.

Иқтисодий фаолият турлари бўйича кичик бизнес қуйидагича тақсимланди: савдо – 155 305 та, саноат – 77 068 та, қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги – 41185 та, қурилиш – 36 929 та, турар жой ва умумий овқатланиш хизматлари филиали – 29 039 та [8].

Хулоса ва таклифлар. Мамлакатимизда иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий вазифаларни ҳал этишда ҳал қилувчи роль ўйнаган иқтисодий чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва ислоҳ қилишга эътибор қаратиш ҳозирги куннинг талабидир. Шу билан бирга, хорижий сармояларни жалб қилиш, иқтисодий алоқаларни кенгайтириш, тадбиркорликни рағбатлантириш, қулай шарт-шароитлар яратиш муҳим аҳамиятга эга бўлса-да, кичик бизнесни ривожлантириш, кўпинча, эътибордан четда қолмоқда.

Маҳаллий ҳокимият органлари тадбиркорларни ишлаб чиқариш бинолари, омборлар ва савдо майдончалари каби зарур инфратузилма билан таъминлашда етакчилик қилиши жуда муҳим. Маҳаллий ҳокимият органлари ўз ҳудудларида кичик бизнеснинг жадал ривожланишидан манфаатдор, зеро улар маҳаллий

иқтисодий салоҳият ва бандлик кўрсаткичлари ҳақида ҳар томонлама билимга эга.

Муайян ҳудудда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни самарали йўлга қўйиш таълим муассасалари ва хайрия ташкилотларини ижтимоий қўллаб-қувватлашни кучайтиришга, пировардида аҳоли турмуш даражасини оширишга ва ижтимоий низоларни юмшатишга олиб келади.

Хусусий тадбиркорликнинг хизмат кўрсатиш соҳаси ун маҳсулотларидан нон тайёрлаш, тикувчилик, тўқувчилик ва сартарошлик каби фаолият турлари бўйича турли ўқув дастурларини ташкил этишдан фойда кўриши мумкин.

Бундай ташаббусларнинг Ўзбекистоннинг турли ҳудудларида амалга оширилиши нафақат қўшимча бандлик имкониятларини яратиш, балки кичик бизнесни ривожлантиришга ҳам хизмат қилади. Бинобарин, бу саъй-ҳаракатлар амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг умумий барқарорлиги ва муваффақиятига хизмат қилади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // Халқ сўзи. 2017 йил 23 декабрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли фармонининг 1-илоvasи.
3. Беляков Г.П. Развитие и стимулирование инновационной деятельности высших учебных заведений. / Г.П.Беляков, В.Э.Кауп. // Проблемы современной экономики. 2012. № 4 (44). С. 397-400.
4. Богачева Д.В. Стратегия развития малого инновационного предпринимательства как объекта государственного управления. Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. / Богачева Дарья Викторовна. – СПб., 2006. – 20 с.

5. Ефимцева Т.В. Правовое положение малых инновационных предприятий: проблемы определения и закрепления. / Т.В.Ефимцева. // Предпринимательское право. Приложение "Бизнес и право в России и за рубежом". 2013. N 2. С. 28-32.

6. О направлении Концепции развития научно-исследовательской и инновационной деятельности в учреждениях высшего профессионального образования Российской Федерации на период до 2015 года: письмо Минобрнауки РФ от 22.02.2011 N 13-91 [Электронный ресурс]. // СПС "Консультант Плюс". Режим доступа: <http://www.bestpravo.ru/rossijskoje/do-dokumenty/r9g.htm>

7. Стратегия развития науки и инноваций в Российской Федерации на период до 2015 года. // утв. Межведомственной комиссией по научно-инновационной политике (протокол от 15.02.2006 № 1).

8. Россия: некоторые проблемы и особенности. // Управление экономическими системами. 2012. № 48. С. 48-53.

9. Асаул А.Н. Модернизация экономики на основе технологических инноваций. / А.Н.Асаул, Б.М.Карпов, В.Б.Перевязкин, М.К.Старовойтов. – СПб.: АНО ИПЭВ, 2008. – 606 с.

10. "Халқ сўзи" газетаси. 2012 йил 3 май, 86 (5506)-сонда эълон қилинган.

11. 160-1-сон 21.12.1995. «Кичик ва хусусий тadbirkorликни ривожлантиришни рағбатлантириш тўғрисида»ги Қонунни амалга киритиш ҳақида (lex.uz).

12. <https://www.kadry.uz/news/431-statistika-2023-yilda-zbekistonda-kichik-biznes>